

انتشارات، شماره ۴۶۲

ادیان هند

تألیف:

دکتر فیاض قرایی

عضو هیأت علمی

دانشگاه فردوسی مشهد

قرايی، فياض، ۱۳۴۴ -

ادیان هند / تألیف فیاض قرايی. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴.

۵۵۶ ص.: مصور. - (انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ شماره ۴۶۲)

ISBN: 964-386-121-X

۳۸۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیذا.

۱. هند -- دین -- فلسفه -- تاریخ. الف. دانشگاه فردوسی (مشهد). ب. عنوان.

۲۰۰/۹۵۴

۴ الف ۴ ق / ۳ / ۲۰۰۱ BL

۸۵-۷۰۹۱ م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات، شماره ۴۶۲

ادیان هند

تألیف

دکتر فیاض قرايی

فلسفه، ۵۵۶ صفحه، ۱۰۰۰ نسخه، چاپ اول، بهار ۱۳۸۵

امور فنی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

بها: ۳۸۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۲۱	بخش اول: کلیات
۳۴	۱- هند
۳۸	۲- روند پرستش در هند
۴۰	۳- مکاتب هندی
۴۱	۴- یگانگی دین و فلسفه و عرفان در فرهنگ هندی
۴۳	۵- درون‌گرایی هندی
۴۵	۶- ادوار تفکر هندی
۴۷	۷- اصول کلی ادیان هندی
۶۱	بخش دوم: هندوییزم
۷۴	۱- متون مقدس هندو
۱۰۱	۲- تری‌مورتی
۱۱۳	۳- درمه
۱۴۸	۴- درشنه‌ها
۱۷۵	۵- بکتی
۱۸۷	۶- تنتره
۲۰۵	۷- بانول‌ها
۲۱۲	۸- نهضت‌های اصلاحی هندو

۳۶۷	بخش سوم: بودیزم
۳۷۸	۱- بودا
۳۹۸	۲- درمه (آیین)
۳۲۱	۳- سنگه (انجمن)
۳۲۹	۴- فرقه‌های بودایی
۳۳۷	۵- متون مقدس بودایی
۳۴۴	۶- تاریخچه بودیزم
۴۰۱	بخش چهارم: جاینیزم
۴۰۶	۱- بنیانگذار جاینیزم
۴۱۰	۲- تعالیم مهاویره
۴۱۲	۳- فرقه‌های جاین
۴۱۴	۴- متون مقدس جاین
۴۱۵	۵- اصول و مبانی جاین
۴۴۵	بخش پنجم: سیکیزم
۴۵۳	۱- بنیانگذار سیکیزم
۴۶۰	۲- تعالیم نانک
۴۶۶	۳- متون مقدس سیک
۴۷۲	۴- گوروهای ده گانه سیک
۴۹۹	آوانگاری
۵۰۹	کتاب‌نامه
۵۱۹	نمایه

فهرست دروس ادیان هند (۱)

درس	موضوع	ص
درس ۱	کلیات: مقدمه، هند و ...	۲۴
درس ۲	کلیات (ادامه): مکاتب هندی و ...	۴۰
درس ۳	مقدمه، متون مقدس هندو: وداها	۷۴
درس ۴	متون مقدس هندو (ادامه ۱): اوپنیشدها و ...	۸۰
درس ۵	متون مقدس هندو (ادامه ۲): راماینه و ...	۹۰
درس ۶	تریمورتی	۱۰۱
درس ۷	درمه: جایگاه درمه و ...	۱۱۴
درس ۸	درمه (ادامه): اقسام درمه و ...	۱۲۶
درس ۹	درشنه‌ها: مکتب نیایه و ...	۱۴۸
درس ۱۰	درشنه‌ها: (ادامه ۱): یوگای اصلی و ...	۱۵۴
درس ۱۱	درشنه‌ها: (ادامه ۲): مکتب پوروه میمانسأ و ...	۱۶۱
درس ۱۲	بکتی	۱۷۵
درس ۱۳	تتره	۱۸۷
درس ۱۴	بانول‌ها	۲۰۵
درس ۱۵	نهیضت‌های اصلاحی	۲۱۲

فهرست دروس ادیان هند (۲)

درس	موضوع	ص
درس ۱۶	مقدمه، بودا: تولد و ...	۲۷۳
درس ۱۷	بودا (ادامه): ریاضت و ...	۲۸۶
درس ۱۸	درمه: حقایق چهارگانه برین و ...	۲۹۸
درس ۱۹	درمه (ادامه ۱): سه نشان هستی و ...	۳۰۳
درس ۲۰	درمه (ادامه ۲): زنجیر علی و ...	۳۱۱
درس ۲۱	درمه (ادامه ۳): نیروانه و ...	۳۱۹
درس ۲۲	فرقه‌های بودایی و ...	۳۲۹
درس ۲۳	تاریخچه بودیزم: سیلان و ...	۳۴۴
درس ۲۴	تاریخچه بودیزم (ادامه): کره و ...	۳۵۴
درس ۲۵	مقدمه، بنیانگذار جاینیزم و ...	۴۰۴
درس ۲۶	اصول و مبانی کلی جاین: هستی‌شناسی و ...	۴۱۵
درس ۲۷	اصول و مبانی کلی جاین (ادامه): کره و ...	۴۲۳
درس ۲۸	مقدمه، بنیانگذار سیکیزم	۴۴۸
درس ۲۹	تعالیم نانک	۴۶۰
درس ۳۰	گوروهای ده‌گانه	۴۷۲

آوانگاری سنسکرت

Vowels										Diphthongs			
a	ā	i	ī	u	ū	r	ṛ	l		e	ai	o	au
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ		ए	ऐ	ओ	औ
अ	आ									अ	अ	अ	अ
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	कृ		के	कै	को	कौ
ka	kā	ki	kī	ku	kū	kr	kṛ	kl		ke	kai	ko	kau

Velars	k	kh	g	gh	ṅ	Semi-vowels	Sibilants	h
	क	ख	ग	घ	ङ			ह
Palatals	c	ch	j	jh	ñ	y	ś	Visarga ḥ
	च	छ	ज	झ	ञ	य	श	कः kaḥ
Retroflexes	STOPS					r	ṣ	Anusvāra ṁ or ṃ
	t	th	d	dh	n			कं kaṁ
Dentals	t	th	d	dh	n	l	s	Virāma क k
	त	थ	द	ध	न	ल	स	
Labials	p	ph	b	bh	m	v		
	प	फ	ब	भ	म	व		

آوانگاری پالی

Pali Alphabet (Roman Script)

Vowels

a ā ī ī u ū e o

Consonants

k kh g gh ñ

c ch j jh ñ

t th d dh ṇ

l lh d dh n

p ph b bh m

y r l v s h ṣ ṇ

سرآغاز

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

هفت سال پیش، هنگامی که از دانشگاه علیگر هندوستان فارغ التحصیل شدم و تدریس ادیان را در گروه ادیان و عرفان دانشگاه فردوسی آغاز کردم، نخستین مشکلی که بدان برخوردم فقدان کتاب درسی مناسب برای دانشجویان بود. چون به دلیل نوبا بودن پژوهش‌های ادیانی در ایران، کتاب‌های موجود، اعم از ترجمه و تألیف، از نظر شکلی و محتوایی، فاقد سبک و ساختار علمی بودند و به هیچ وجه دارای ویژگی‌های لازم برای یک کتاب مبنایی آموزشی و تعلیمی نبودند و مطالعه این آثار، علی‌رغم وقت‌گیری، بازدهی لازم و مناسب را برای خوانندگان نداشت. از این رو، از همان هنگام در صدد برآمدم تا در حد بضاعت خود - با وجود همه تنگناها، از جمله نبود منابع کافی و درخور - متن مناسب و روشمندی برای دانشجویان و علاقمندان به مطالعه و پژوهش در ادیان هند و ادیان خاور دور فراهم آورم. شروع به کار کردم و سرانجام پس از هفت سال (چهارده ترم تحصیلی) تحقیق و تدریس و بازنگری‌ها و بازخوانی‌های وسواسانه متعدد، حاصل کار به صورت این کتاب و کتاب دیگری به نام *ادیان خاور دور* درآمد.

اما باید بگویم که اگر نبود شکیبایی و بردباری همسرم، و فراتر از آن یاری بی‌دریغش در بازخوانی مطالب و یادآوری برخی نکات و اعمال اصلاحات چند باره من در متن رایانه‌ای، این کار به سامان نمی‌رسید. از این رو باید سپاسگزار ایشان باشم.

در دوره چند ساله تکوین این کتاب، علاوه بر بازخوانی‌ها و صیقل زدن‌های همراه با وسواس چندین و چند باره خودم، دو تن از دانشجویان کوشا و خوش ذوق ادیان و عرفان در بازخوانی متن زحمت بسیار کشیدند و نکات نکویی را یادآور شدند: نخست (حدود سه سال پیش) خانم آزاده قبادی جهرمی همه متن را با دقت بسیار بازخوانی کردند و سپس (سال پیش) خانم طَیبه شاطرغرابی، برای رفع و اصلاح اشتباهات، متن نهایی را چندین بار با دقت فراوان بازخوانی کردند که از آنان بسیار سپاسگزارم و آرزوی توفیقشان را دارم. از رئیس محترم مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی، به خاطر مساعدت بی‌دریغش و دیگر کارکنان شریف این مؤسسه، نیز بسیار سپاسگزارم.

در پایان باید یادآور شوم که پس از تلاش هفت ساله، همه دلخوشی من این است که دانشجویان و علاقمندان مطالعات ادیانی بتوانند با استفاده از این کتاب، به سادگی (بدون سردرگمی و اتلاف وقت بسیار) و در عین حال به گونه‌ای روشمند با اصول و مبانی ادیان هند، تفصیلاً آشنا شوند و برای ادامه مطالعه و پژوهش در این حوزه، راحت‌تر و استوارتر گام بردارند.

پیشاپیش از همه خوانندگان فرهیخته‌ای که ایرادات و اشکالات کتاب و پیشنهادات خود را به نشانی: مشهد، دانشگاه فردوسی، دانشکده الهیات؛ یا: E-mail: f.gharaei@ferdowsi.um.ac.ir بفرستند سپاسگزارم.

فیاض قرایی
گروه ادیان و عرفان
دانشگاه فردوسی

پیش‌گفتار

این نوشته در بارهٔ ادیان و مکاتب فلسفی هند (هندویزم، بودیزم، جاینیزم، سیکیزم) بحث می‌کند و دارای پنج بخش به ترتیب زیر است:

بخش اول: کلیات

بخش دوم: هندویزم

بخش سوم: بودیزم

بخش چهارم: جاینیزم

بخش پنجم: سیکیزم

هدف اصلی این نوشته، برآورده ساختن نیاز دانشجویان ادیان و مشتاقان تحقیق در ادیان هند با سبکی به‌روز و علمی است. با اینکه در این زمینه کتاب‌های متعددی به زبان فارسی وجود دارد، اما این اثر دارای ویژگی‌هایی است که می‌تواند آن را از سایر آثار مشابه متمایز سازد. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

اول: سامانمندی متن: در این نوشتار سعی شده است که مطالب هر بخشی دارای چارچوبی ویژه و ترتیبی منطقی باشد تا برای آموزش و فراگیری مفیدتر واقع شود و به راحتی در ذهن خواننده جا بیفتد. تلاش بر این بوده است که نحوهٔ ارائه مطالب آن، چنان انضباطی به ذهن خواننده ببخشد که او در خواندن و پی‌گیری مطالب، دچار سردرگمی و

تشویش خاطر نشود. بنابراین خواننده با داشتن این چارچوب و تقسیم‌بندی در ذهن خود، به راحتی می‌تواند با دیدی نقادانه وارد مطالعه آثار دیگر در این زمینه شود.

دوم: آوانگاری روشمند: در این اثر سعی بر این بوده است که در آوانگاری اصطلاحات و اسامی از سبک و سیاق واحدی پیروی، و از تشتت و چندگانگی در ضبط تلفظ آنها پرهیز شود. ملاک در ثبت آوانگاری اصطلاحات و اسامی ادیان (هندویسم، بودیزم، جاینیزم و سیکیزم)، زبان سنسکریت (و نه زبان هندی) بوده است، جز در دو مورد:

الف- در مورد اصطلاحات و اسامی‌ای که در زبان فارسی جا افتاده و تقریباً به کلماتی فارسی تبدیل شده‌اند (در حالی که تلفظ آنها با تلفظ سنسکریت همخوانی ندارد)، مثل واژه جافتاده «ودا» (Veda) و «یوگا» (Yoga) در زبان فارسی، که تلفظ سنسکریت آنها «وده» و «یگه»، و تلفظ هندی آنها «ود» و «یگ» است.

ب- در مورد اصطلاحات و کلماتی که در ادیان مورد بحث به زبان دیگری غیر از سنسکریت (مثل زبان پالی در بودیزم و زبان پنجابی در سیکیزم) جا افتاده‌اند.

مثلاً در مورد بودیزم با اینکه متون اصلی آن به زبان پالی است، در ضبط اصطلاحات و اسامی بودایی، اولویت با آوانگاری سنسکریت بوده و حتی‌الامکان سعی شده است معادل پالی آنها نیز داخل پراتز داده

شود، مثل: [نیروانه (nirvāṇa) (به پالی: نیبانه: nibbāṇa)]. در مواردی هم که فقط تلفظ پالی اصطلاحات و اسامی بودایی جا افتاده بوده است فقط از آوانگاری زبان پالی استفاده شده است.

البته لازم به ذکر است که آثار موجود مربوط به ادیان هند در زبان فارسی، از نظر آوانگاری بسیار آشفته‌اند. آثار موجود در این زمینه، نه تنها از سبک و سیاق واحد پیروی نکرده‌اند، بلکه حتی می‌توان گفت که یک اثر واحد نیز از یک سبک و سیاق واحدی برخوردار نیست و گاهی مشاهده می‌شود که یک کلمه و اصطلاح در یک اثر واحد، تلفظ‌های چندگانه‌ای دارد. این آشفتگی در آوانگاری موجب آشفتگی ذهنی و پریشانی خاطر خواننده می‌شود و یادگیری را دشوار می‌سازد. نقش آوانگاری در مطالعه و تحقیق ادیان هند، به ویژه برای دانشجویان ادیان و محققانی که می‌خواهند مشی‌ای روشمند و علمی پیش گیرند، بسیار حساس است. زیرا:

اولاً همیشه کلمه راه ورود به معنی، و ظاهر راه ورود به باطن است، بنابراین ضروری است که دانشجو و پژوهشگر برای فراگیری دقیق مطالب و مضامین هر گرایشی، ابتدا اصطلاحات خاصی آن گرایش را یاد گیرد. گاهی اندک بی‌دقتی در ضبط تلفظ اصطلاحات، موجب تفساوت در معنی و سوء فهم می‌شود. مثل کلمه «برهमे» (Brahma) و کلمه «برهما» (Brahmā)، با اینکه اختلاف تلفظ آنها جزئی است ولی معانی آنها کاملاً متفاوت است؛ اولی، اسمی خشی و به معنی حقیقت مطلق، و

دومی، اسمی مذکر و به معنی خدای آفریدگار (یکی از خدایان سه گانه هندو) است.

ثانیاً اگر از ابتدا، تلفظ صحیح یک کلمه در ذهن محقق و دانشجو جا بیفتد، ادامه سیر مطالعه و تحقیق برایش هموارتر می شود و بدون آنکه دچار آشفته گی ذهنی و تشویش شود دیدی نقادانه می یابد.

سوم: وضوح مطالب: سعی شده است که حتی مطالب پیچیده، تا حد امکان به طور ساده و روشن مطرح شوند و از مبهم گویی و مغلق نویسی پرهیز شود. تقسیم بندی های بسیار متعددی هم که در متن صورت گرفته، در همین راستا بوده است. البته بدیهی است که پشت هر تقسیم منطقی، یک تحلیل منطقی خوابیده است و این گونه تقسیم بندی، هم حکایت از شفافیت موضوع در ذهن نگارنده دارد و هم خواننده را در یادگیری کمک بسیار می کند.

چهارم: به روز بودن مطالب: با توجه به میزان امکانات موجود، سعی شده است که مطالب و مباحث به روز باشند و احیاناً اگر مباحثی لازم و ضروری، در دیگر کتاب های موجود، مغفول مانده اند مورد بحث قرار گیرند. البته در کنار آن، سعی بر این بوده است که از مطالب مهم کتب مرسوم ادیانی در ایران، به ویژه کتاب تاریخ جامع ادیان (نوشته جان بی ناس، ترجمه علی اصغر حکمت) که کتابی آشفته و پریشان و در عین حال نام آشنا برای دانشجویان و علاقمندان ادیان در ایران است، چیزی فروگذار نشود.

در پایان باید یادآور شد که:

- بنا بر شیوه به روز علمی - برای پرهیز از افزایش حجم بی رویه کتاب و اجتناب از برهم زدن تمرکز ذهنی خواننده و برای سهولت استفاده از متن - ارجاعات متون مقدس دینی و آوانگاری های با حروف انگلیسی، که تعدادشان بسیار زیاد است، در داخل متن آمده است. علاوه بر این، آوردن ارجاعات و آوانگاری ها در پایین صفحه، موجب خالی ماندن قسمتی از صفحه و پاره پاره شدن متن، در نتیجه، سبب گسستن رشته کلام و اختلال خاطر خواننده می شود.

- بنا بر اقتضای نوع مخاطبان این کتاب و بنا بر مبنا قرار دادن منابع معتبر انگلیسی در نقل و گزارش موضوعات ادیانی، در برخی از نقل قول های منقول از آثار ادیانی به زبان فارسی، اندک دخل و تصرفی - به ضرورت - صورت گرفته است. در نقل مطالب از متون مقدس، سعی بر این بوده است تا حد امکان از منابع دست اول انگلیسی مثل کتاب پنجاه جلدی متون مقدس شرق (*The Sacred Books of the East*) ویراسته ماکس مولر (Max Müller) و گاهی هم به ناگزیر از متون مقدس شبکه ای استفاده شود. نقل قول های مستقیم و غیر مستقیم از کتاب های فارسی (اعم از نگارشی و ترجمه ای)، حتی الامکان با منابع اصلی تطبیق داده شده و به همین دلیل، تغییراتی هم در این نقل قول ها رخ داده است.